

בגדר מצוות עשה דשבתת הארץ בשביעית

ראשי פרקים

א. מבוא

1. ביאור החקירה במצוות עשה דשבתת הארץ
2. שאלות הלכה למעשה הנוגעות לנידון

ב. שיטות הראשונים והאחרונים

1. דעת הסוברים שהמצווה היא אגוף הקרקע
2. דעת הסוברים שהמצווה מונחת על הגברא
3. סיכום

ג. בירור שיטת הרמב"ם

1. שאלות
2. דעת תורת הארץ
3. דעת שבת הארץ

ד. בירור שיטת תוספות רי"ד והמב"ט

1. שאלות
2. דעת שבת הארץ
3. דעת תורת הארץ ומעדני ארץ
4. אפשרות נוספת בהבנת תוספות רי"ד והמב"ט

ה. דעת החזון איש

ו. סיכום

1. שיטות הפוסקים והכרעת הראי"ה והחזון איש
2. תשובות לשאלות הנוגעות הלכה למעשה

1. ביאור החקירה כמצוות עשה דשבתת הארץ

הלאוין בשביעית נאמרו בלשון נוכח לגברא: "לא תזרע", "לא תזמור", "לא תקצור", "לא תבצור". אבל העשה נאמר בלשון כללי ולא לנוכח: "ושבתה הארץ", "שנת שבתון יהיה לארץ". אמנם נאמר גם לנוכח: "בחריש ובקציר תשבות", ויש שמפרשים דקאי אשביעית. וצריך לבאר: האם יש להבין מלשון התורה שבאמת שונה העשה מהלאו, דהעשה אינו מוסב אקרקפתא דגברא שהוא מחויב להימנע מעבודת הארץ, אלא העשה מורה על חיובנו לשמור על הארץ שלא תעבד בשביעית, ועיקר חיובא אגוף הארץ קאי ואיכא איסור בעבודתה מכל מקום. או (אף אם האיסור מוסב אגוף הארץ) שמא לצדדין הוא, ויש גם מצוות עשה על הגברא לשבות מעבודה וגם על הארץ שתשבות.

עוד יש לבאר דאם איכא איסורא על עבודת הארץ גופא, אם כן מי עובר בעשה כאשר לא הבעלים עובד בה. האם הבעלים שעליו חובת השמירה, או מי שעבד בה בפועל, או אולי שניהם?

ועוד בזה. שמא כיוון שהעשה בלשון כללי נאמר, אם כן חובת השמירה על כלל ישראל הוא שלא תעבד ארץ ישראל בשנת השביעית?

ועוד צריך ביאור, מה הדין כאשר געבדה באונס. האם עוברים הבעלים בעשה מכל מקום, ואולי כלל ישראל כנ"ל? דשמא לא אמרינן אונס רחמנא פטריה אלא כאשר הגברא מחויב, אבל כאשר האיסור מונח בחפצא, אם כן האיסור געשה מכל מקום? או שמא אי אפשר להניח דהתורה אשר "דרכיה דרכי נועם", תחשוב איסור למי אשר אינו גורם כלל באיסור, וכל שכן כאשר באונס ואין לאל ידו?

2. שאלות הלכה למעשה הנוגעות לנידון

א. בית עם גינה וכדומה שמשכירו לגוי או יהודי, האם יש לו לחוש לעיבוד הקרקע בשמיטה?

ב. האם יש לחוש לקליטה בשביעית בזמן הזה דתוספת שביעית דרבנן (כגון בירקות ובאילני סרק, דאין חשש מונין דערלה)?

ג. מי שזרע בשביעית בשוגג או מזיד, האם יש לו תקנה בעקירת הורוע קודם שנשרש? (מה שבשבת לא מהני לדעת רוב הפוסקים.)

ד. מה דין מי שעיבדו קרקעו שלא ברצונו או שלא בידיעתו, האם עובר בעשה מכל מקום?

ב. שיטות הראשונים והאחרונים

1. דעת הסוברים שהמצווה היא אגוף הקרקע
א. מפשט הגמרא בעבודה זרה דף טו עמוד ב' יוצא דאדם מצווה על שביתת שדהו, ודמי לשביתת בהמתו בשבת שמחויב לשמור שלא תעשה על ידה מלאכה אסורה. ואם כן האיסור מונח בפשטות אחפצא דארץ ישראל כמו בבהמה, ויש ללמוד זה מזה. [אמנם שם בסוגיא למסקנה כל היכא דאיכא לתלות תליגן, ועל כן מותר להשכיר שדה ניר, כיוון דשדה אדם קופץ לקנות אף על גב דלא בעי לה השתא].
ב. גם מרש"י שם שביאר שאדם מצווה על שביתת שדהו היינו מהפסוק "שנת שבתון יהיה לארץ", מבואר שהעשה מונח על הארץ גופא כפשט לשון הפסוק.
ג. כך כתבו גם בריטב"א ובתוספות ר"א בסוגיה דהאיסור הוא אגוף הארץ ואף על ידי גוי אסור.
ד. גם בתוספות רי"ד שם מבואר כן, דאף שהאריך להקדים דלכאורה אינו דומה דין שביתת שביעית לשביתת בהמתו בשבת, מכל מקום נראה דלמסקנה הדר ביה מכל מה שכתב לעיל, ופירש כרש"י דבשביתת קרקע הזהירנו תורה, ועל כן אסור להשכיר לגוי קרקע בשביעית. וכן משמע מדבריו במועד קטן דף ג עמוד ב' דבנקלט בשביעית חשיב כזורע בשביעית.
ה. וכן באבן עזרא בפירושו לתורה (ויקרא פרק כה פסוק ב) כתב: "מצווה על הישראלי שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת"¹.
וכעין זה משמע מהכוזרי (מאמר שני פסקה יח) שכתב: הארץ אף היא נתחייבה בשמירת שבתות כמה שנאמר "שבת הארץ", "ושבתה הארץ שבת לה..". ומשמע דהארץ עצמה מחמת קדושתה נתחייבה גופא בשביעית!
ו. בגמרא בבא מציעא דף ד עמוד א' בעניין אמירה לנוכרי "חסום פרתי ודוש בה", מסתפקת הגמרא אם אסור דווקא בשבת דאיסור סקילה, אבל שמא באיסור לאו כהכא אינו אסור.
ובתוספות שם דיבור המתחיל אבל הכא כתב, דאף על גב דבמועד קטן דף יב
1. דברי האבן עזרא מוסבים לפירוש הפסוק "ושבתה הארץ", וכן משמע מריש דבריו. אבל אחר כך כתב: "כאשר לא נעזבנו (את הגר) לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו" ודבריו אינם ברורים, דהא אמירה לנוכרי שבות, אבל הכא רוצה לומר דהיא מן התורה. ואולי לאו דווקא בדיוק אמר, וצריך עיון.
שוב ראיתי דלא קשיא מידי דהתם מפרש דשביתת גר מן התורה, עיין שם.

עמוד א אמרינן "דבשביעית וחולו של מועד אסור אמירה לנוכרי", ור"ל דאיסור לאו בעלמא, אין זה קושייה, "התם משום דשבת ויום טוב חדא מילתא היא וגזרו אטו שבת".

ובמהרש"ל שם כתב דאף על פי שגם בפסקי תוספות וגם בספרים אחרים כתוב אמנם "שביעית", ומשמע דאינו אלא משום שבות, עם כל זה טעות סופר הוא, כי במסכת מועד קטן לא נזכר כלל אמירה לגוי בשביעית, "כי בוודאי אסור אמירה לנוכרי בשביעית, אפילו אם תאמר שמותר בשבת, לפי שהשביעית תלה הש"י קדושה בארץ, דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ, והבן.. ולכן אני אומר שטעה הסופר בין שבת לשביעית וכו'".

ואם כן מבואר כנ"ל דהמצוות עשה אגוף הקרקע קאי, ועל כן אף בגוי אסור. ז. בכפות תמרים לסוכה דף לט עמוד ב (בדיבור המתחיל כתבו עוד התוספות) בדיון האם פירות מן המשומר אסורים, לדעת ר"ת אסורים, ומרש"י לכאורה נראה דאינו אסור, הביא שם לראב"ד בשו"ת תמים דעים (סימן רמא) שכתב: "שלא אסרה תורה אלא המשומר ביד ישראל, מפני שעבר על והשביעית תשמטנה, אבל שמור ביד גוי לא אסרה וכו'".

והקשה שם לדעת הראב"ד, דאם מודה בעיקר הדין דשמור נאסר, מדוע בענין נעבד נאסר בין בשל גוי ובין בשל ישראל, ואינו מחלק כבשמור בין גוי לישראל?

ותירץ בספר חמדת ישראל (נר מצווה ס"א) דהביאור בראב"ד פשוט, דשמור איסורו רק על הגברא, ולכן בשל גוי מותר דאינו מחויב, אך בנעבד שהאיסור אגוף הקרקע ונעשה איסור מכל מקום, על כן אסור אף בשל גוי!

ובשיטת הראב"ד העיר בספר תורת הארץ (ו, לו) ממה שכתב בפרק ד הלכה טו דבורע עובד כוכבים מקרי בהיתר ואין צריך לעקור. ולכאורה מוכח דשרי מן התורה. ודחה דיש לומר דזרע בדיליה, וכן הוא ברדב"ז שם, אי נמי שלא בידיעת הישראל, ועל כן אין חייב לעקור, דלא גזרו בכהאי גוונא. (ולכאורה בכהאי גוונא צריך לומר דמיירי בתר שירוש.)

ח. הרס"ג בספר המצוות עשה סא מביא למצוות עשה דשביתת הארץ, ולשונו "כלות שש שנים הארץ". וביאר הגרי"פ שם דאין מונה לעשה דשמיטת כספים או שמיטת קרקע. דאזיל לשיטתו שכל מצווה שיש בה גם עשה וגם לא תעשה אין דרכו למנות שניהם אלא חד מנייהו, אלא אם כן כשיש בזה מה שאין בזה. והכא אף על פי שמנה בלאוין ללאו דשדך לא תזרע, מכל מקום יש בעשה מה

שאינן בלאו, ויש בלאו מה שאינן בעשה.

יש בעשה: יותר מלאכות ממה שבלאו, כגון חרישה וכמבואר במועד קטן דף ג עמוד א; אפילו עבודת אחרים וכגמרא בעבודה זרה דף טו עמוד ב ובתוספות רי"ד; זרע בערב שביעית ונקלט בשביעית.

ויש בלאו: זרע בשביעית ונקלט במוצאי שביעית; ובשביעית גופא: אזריעה מתחייב מיד בלאו, ובעשה - רק בשירוש.

אם כן פשוט לדבריו כפשט דתוספות רי"ד בעבודו; וזה דיש עשה על גוף שביתת הארץ.

ט. דעת הסמ"ג במצוות עשה קמו כתב: "מצוות עשה שתשבית הארץ בשביעית", ואם כן המצווה אגוף הארץ מדלא כתב מצוות עשה לשבות וכו'.

י. המנחת חינוך בהרבה מקומות מדגיש שהמצווה מונחת אגוף הארץ שתשבית, וכגמרא בעבודה זרה וכרש"י שם, דאיכא עשה, וכתב דאף על ידי גוי כן הוא, ואף סבירא ליה שהוא הלכה בלא חולק. (קיב ב, שכו א, שכה י, רחצ טו)

יא. כך כתב גם בערוך השולחן העתיד שביעית יט, יטו דהמצווה אגוף הארץ מוסבת, ואיכא עשה אף דעל ידי גוי.

יב. וכך כתב באגלי טל בזורע (סעיף ב אות ח סעיף קטן א - ב) דבשביעית מהני לקיטת הזרע לעקור איסור זורע שבו, ושאני משבת, דבשבת איסורא אגברא רמיא ובזריעתו חשוב כזרוע, מה שאין כן בשביעית, דאיסורא מטעם שביתת הארץ וכל זמן שלא נשרש לא חשיב כזרוע, וכתב דעל כן עובר בעשה אף בזרע בערב שביעית ושירש בשביעית!

2. דעת הסוברים שהמצווה מונחת על הגברא

א. תוספות בעבודה זרה דף טו עמוד ב דיבור המתחיל מי דמי - משמע דדווקא "כשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו ישראל". ולא כתב דכן הוא אף בנוכרי. (ולפי זה אפשר לפרש דכל הסוגיה לא מיירי לעניין גוי, אלא דמכל מקום מחויב אשבת שדהו בעבודת ישראל אחר).

ב. תוספות בבבא מציעא דף צ עמוד א דיבור המתחיל והכא ודיבור המתחיל חסום פרתי - אף על פי שרש"ל כתב להגיה בתוספות דיבור המתחיל והכא שבת במקום שביעית, מכל מקום דברי התוספות כמו שהם לפנינו כתוב בהם שביעית, וכן בפסקי תוספות שם, וגם העיד שראה כן בספרים אחרים.

ועוד מוכח כן בתוספות דיבור המתחיל חסום פרתי שכתב דהא דשרי לומר לו

חרוש בה טבאות וכו' היינו משום שכבר התחיל לחרוש ומשום דרכי שלום. ואם איסור חרישה על ידי גוי הוא דאורייתא לא היו מתירים משום דרכי שלום (דאי יש קניין לנוכרי להפקיע לא שייך כלל איסור אמירה, אלא על כורחך מיירי דיש על כל פנים איסור ואף על פי כן שרו משום דרכי שלום, ואם כן צריך לומר דלא הוי איסור מדאורייתא). וכתב כן בספר חמדת ישראל בנר מצווה ס"א.

ג. פשט הרמב"ם בהלכה א והחינוך במצווה קיב, דדבריהם מכוונים אל הגברא, מורים בפשיטות שעיקר האיסור אקרקפתא דגברא שייכא ולא אגוף הקרקע.

ד. דעת המבי"ט (חלק ב סד) ובנו המהרי"ט (חלק ב נב) ושמן המור (יורה דעה ד) ופאת השולחן (סימן כג סעיף קטן טו בב"י) - המבי"ט והמהרי"ט התיירו להשכיר לגוי בהבלעת כמה שנים אשר שמיטה בתוכם, ולא חשו לשביתת הקרקע בשמיטה. הביאם גם פאת השולחן והסכימה דעתו לדעתם. גם בשו"ת שמן המור שהרבה להקשות על דבריהם לא הקשה מטעמא דשביתת הארץ, ואדרבה משמע מדבריו דהמצווה מוטלת על הגברא (עיין בכרם ציון שהביא תשובתו בעמוד כז).

ה. הרב יוסף צבי הלוי באיגרת שבס"ס "הוראת שעה" - בפרק כח עמוד צו כתב שקרקע בשביעית כחמץ בפסח, דאפקעתא דמלכא הוא ועשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו, והיינו כאשר עובד בקרקע לעצמו או אחר בשליחותו להנאתו. ולא דמי לשביתת בהמתו דבכל אופן עובר כיוון דבהמתו היא מכל מקום.

ושם בעמוד צח העיר דאמנם מסוגיא דעבודה זרה דף טו עמוד ב מוכח דדמי באמת לבהמתו, וצריך לומר דהתם בשעובד ישראל, ובזה גם כן עשאו הכתוב כברשותו לעבור עליו, כיוון דבני חיובין עובדים בשדהו. ומכל מקום לא דמי ממש לבהמתו, דכיוון שלעולם ברשותו עובר עליה גם בגוי שלא להנאתו. ובפרק כט עמוד קיב מוכיח כן מתוספות בעבודה זרה דף טו עמוד ב דיבור המתחיל מי דמי שדווקא בישראל שעובד בה אסור. ומשמע דבגוי לא.

גם האדר"ת שם סבירא ליה כן, ואף יתירה מזו דסבירא ליה דאף במשכיר לגוי בסתמא כמבי"ט והמהרי"ט אינו אסור. "דלא לשתמיט תנאי ופוסקים להשמיענו חידוש דין זה והוא נפלא מאד". ורצונו לומר דלא מצינו בשום מקום דמיירו בעניין איסור עבודת גוי עבור ישראל מדאורייתא אי נמי בכהאי גוונא דמשכיר וכדו'.

דלדוגמא בפרק כ בהלכות שבת הזכיר הרמב"ם איסור השכרת בהמתו לגוי מה שאין כן בהלכות שביעית בפרק א (שם פרק לא עמוד קטז).

אם כן לדברי האדר"ת פשיטא דרמיא אקרפתא וגברא. וגם לדעת הרי"צ הלוי מכל מקום לא ממש דהאיסור מונח בגוף הקרקע, רק שעשאו הכתוב כאילו ברשות לעבור עליו כאשר עובדים בו בני חיובין אי נמי גויים להנאתו, ומכל מקום עיקרא אגברא רמיא.

3. סיכום

מפשט הגמרא בעבודה זרה משמע דמצוות עשה דשבתה הארץ דמי למצוות שביתת בהמתו בשבת דאדם מצווה על שביתתם, והיינו דרצון התורה שינחו מעבודה האסורה בכל אופן, בין על ידו ובין על ידי אחר, ואפילו גוי.

כך משמע מתוספות רי"ד, תוספות ר"א וריטב"א בסוגיה, וכן כתב המנחת חינוך בכמה מקומות ומהרש"ל בבבא מציעא דף צ עמוד א, וכך הסביר הגרי"פ בדעת הרס"ג בספר המצוות, וכן משמע מלשון הסמ"ג בספר המצוות, וכן כתב ערוך השולחן וכך עולה מהסבר האגלי טל. כך יש לדון גם על פי ביאור האבן עזרא בפירושו לתורה, ומהכוזרי גם כן יש להבין כך. וכך כתבו גם להוכיח מדברי הראב"ד בתשובותיו.

אמנם מהיתר המבי"ט ובנו המהרי"ט, והביאם פאת השולחן, וגם בשו"ת שמן המור לא חלק בעצם עניין זה, משמע דלא סבירא ליה כן, אלא דהמצווה מונחת על איש הישראלי דצריך לשבות מעבודה בשביעית.

כך יש להבין גם בתוספות בעבודה זרה שם ובבא מציעא דף צ עמוד א בדיבור המתחיל והכא ובעיקר בדיבור המתחיל חסום פרתי, וכך הוא פשט לשון הרמב"ם והמנחת חינוך דהעשה מוסב על הגברא.

כך הוא גם דעת האדר"ת בס"ס הוראת שעה, וכן דעת הרי"צ הלוי שם בעיקר הדין שאין לגוי שייכות למצוות עשה דשביתה ולא דמי ממש לבהמתו.

ג. בירור שיטת הרמב"ם

1. שאלות

1. בפרטי המצוות בפרק א נקט לשון: "שתשבות הארץ", אבל בהלכה א שינה וכתב: "מצות עשה לשבות וכו' מעבודת הארץ ועבודת האילן", וכעין זה נקט גם בספר המצוות קלה ובמניין הקצר שם. מהי כוונת כל לשון, ומדוע נקט בשינוי בכל מקום?

2. כנ"ל - החינוך גם כן נמשך כדרכו אחר לשון הרמב"ם דבמצווה קיב נקט לשון: "לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית", אך במניין המצוות שלו כתב: "מצות שבייתת הארץ בשנת השמיטה". (השווה לדוגמא שם במצווה פה, מצוות שבייתת בשבת. וכאן אם היה סובר כפשוטו, היה צריך לכתוב: מצוות השבייתת מעבודת הארץ בשנת השמיטה, כדהתם).

אבל הסמ"ג במצות עשה קמו כתב: "מצוות עשה שתשבות הארץ בשביעית מעבודת קרקע".

מהי כוונת כל פוסק בדקדוק לשונו?

3. בספר המצוות וכן בהלכה א הביא הרמב"ם שני פסוקים: "ושבתה הארץ" וכן "בחריש ובקציר תשבות".

יש לבאר: מדוע נקט לשניהם ולא סגי בחד מניהו? וביותר לפי מה שכתב בספר המצוות דזהו כפל במשמעות אחתו והאם זהו באמת כפל? והרי לכאורה דיוק לשונו בשאלות הקודמות הוא גם כן המונח בשני הפסוקים?!

4. מלשון הרמב"ם בהלכה א משמע דכל העובד ועושה מלאכה בכל מקום בין בשדה ובין בשדה אחר מבטל מצוות עשה דשבתה הארץ ועובר אלא תעשה "שנאמר: שדך לא תזרע וכו'". אבל בפרק ג מהלכות כלאיים הלכה טז משמע שהאיסור דווקא בשדהו של בעל הבית, אבל מותר לסמוך כלאיים לשדה חברו והיינו טעמא דכתיב "שדך לא תזרע כלאיים" ולא כתיב: והארץ לא תזרע כלאיים.

וצריך ביאור: מאי שנא כלאיים משביעית? (לעניין הלא תעשה; ועיין עוד בזה בגרי"פ לספר המצוות ס"א עמוד 526).

5. הרמב"ם בפרק כ מהלכה שבת הלכה ג פסק לאיסור השכרת בהמתו לגוי. מדוע לא פסק כמו כן להשכרת הקרקע לגוי בפרק א דשביעית, משום שבייתת שדהו?

2. דעת תורת הארץ (פרק ו, לד-לה)

אם נאמר שחרישה אסורה מהתורה (כמו שכתב שעה"מ ועוד), וחרישה ילפינן מהפסוק בחריש ובקציר תשבות, הנה מפסוק זה מבואר דזה קאי רק על הגברא, וכשאחר חורש בשדהו אין בעל השדה עובר כלום. לפיכך נמצאנו למדים דבשאר עבודות האסורות אפשר דקאי המצווה אגוף הארץ, אבל בחרישה דווקא על העובד בה. ואם כן יש לומר דמה שכתב הרמב"ם בהלכה "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ

וכו" וְלֹא כִּתְבִי: שֶׁתִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ מֵעֲבוּדָה, הֵינּוּ מִשּׁוֹם שֶׁנִּכְלַל בּוֹה גַם חֲרִישָׁה, וְכִמוֹ שֶׁהֵבִיא שָׁם לִקְרֹא דְבַחְרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת.

וְכֵן הוּא מֵה שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה קֵלָה "שֶׁצִּיּוֹנוֹ לִשְׁבֹּת מֵעֲבוּדַת הָאָרֶץ וְכוּ" וְזֶה גַם כֵּן מִשּׁוֹם חֲרִישָׁה וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב אַחֵר כֵּךְ: "וְהוּא אָמְרוּ יִתְעַלֶּה בַחְרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת".

אֲכֵן יֵשׁ לְהִקְשֹׁת לִפִּי זֶה, דָּאֵם כֵּן שֶׁפְּסוּקִים אֵלוֹ מְחוּלְקִים בְּגֵדֵר הַמִּצְוֹה, מִדּוּעַ לֹא מִנְאֵם הֶרְמִב"ם כִּשְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה נִפְרָדוֹת, אַחַת דְּקֹאֵי אֲגַבְרָא וְאַחַת דְּמַחֲדֶשֶׁת גַּם אַחְפָּצָא דְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל? (וְכִמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשַׁבַּת הָאָרֶץ).

אֲךָ גַּם בְּשַׁבַּת מִנָּה רַק מִצְוֹה אַחַת לִשְׁבֹּת בְּשַׁבַּת, וְכֵן בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת (קִנְד), וְלֹא חֹשֶׁב לְמִצְוֹת עֲשֵׂה נִפְרָדַת לְהֵא דְשַׁבִּיתָת בְּהַמְתּוֹ, אֲפִּי וְגַם בְּעוּבֵד בְּה אַחֵר עוֹבֵר בְּה הַבְּעִלִּים, דְּקֹאֵי אַחְפָּצָא דְּבַהֲמָה, וְהוּי מִמֶּשׁ כְּשִׁבְעִיעִית. וְכִבֵּר עֲמָדוֹ עַל זֶה הַמִּנְחַת חִינּוּךְ וְהַפְרִי מִגִּדִים בְּפִתִּיחָה לְהִלְכוֹת שַׁבַּת. וְעַל כּוֹרְחָךְ דְּצִרִיךְ לֹמֵר דְּשַׁבִּיתָת בְּהַמְתּוֹ הִיא רַק סִנְיָף מִמִּצְוֹת הַשַּׁבִּיתָה בְּשַׁבַּת, וְכִמוֹ שְׁדִיִּיקָא לְשׁוֹנוֹ שֶׁל הֶרְמִב"ם בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת שָׁם, וְז"ל: וְהִנֵּה נִכְפַּל צִיּוּי מִצְוֹה זֶה פְּעֵמִיִּים, וּבִיֵּאֵר לָנוּ שֶׁהַשַּׁבִּיתָה מִמְּלֹאכֹת הִיא חוֹבָה עֲלֵינוּ וְעַל בְּהַמְתּוֹ וְעַבְדֵינוּ, וְאֵם כֵּן בְּכֹלל שַׁבִּיתָת הָאָדָם גַּם שַׁבִּיתָת בְּהַמְתּוֹ. וְאֵם כֵּן הַכָּא נִמִּי נִימָא כֵּן, דְּעִיקֵר הַמִּצְוֹה הִיא עַל הָאָדָם, וּבְכֹלל מִצְוֹה זֶה שְׁגַם הָאָרֶץ תִּשְׁבֹּת, וְשֶׁלֹּא תִעֲבֹד עַל יַדֵי גוֹי, מִמֶּשׁ כְּהַתֵּם.

וְכֵתֵב לְדִיִּיק כֵּן בְּדַבְרֵינוּ בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת, שְׁבִרִישָׁא כְּתַב לְעִיקֵר הַמִּצְוֹה לִשְׁבֹּת, וְהֵינּוּ הָאָדָם, וְעַל זֶה הֵבִיא הַקְּרֹא דְבַחְרִישׁ וּבִקְצֹר תִּשְׁבֹּת, וְאַחֵר כֵּךְ כְּתַב שְׁכֵבֵר נִכְפַּל הַצִּיּוּי וְכוּ" וְכִמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְשַׁבַּת הָאָרֶץ.

וְאֵם כֵּן לְמִסְקֵנָה אֵינְן הַכְּרַח כֹּלֵל לֹמֵר דְּהֶרְמִב"ם לֹא יִסְבּוֹר כְּפִשְׁט הַגְּמָרָא בְּעֲבוּדָה זֶה דְּפִי טוֹ עֲמוּד בִּי, וְאַתִּי שְׁפִיר מֵה שֶׁכָּתַב בְּרִישׁ וְזִלְכוֹת שְׁמִיטָה שְׁלוֹ שֶׁהַמִּצְוֹה "שֶׁתִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ בְּשִׁבְעִיעִית מִמְּלֹאכְתָה".

קִשְׁיִים:

1. אֲמַנְס בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת הַקְּדִים לְפִסּוֹק דְּבַחְרִישׁ וּבִקְצִיר וְאַתִּי שְׁפִיר, אֲךָ בְּפִרְק א הִלְכָה א אֲפִּי שְׁבִפְרִטֵי הַמִּצְוֹת כְּתַב שֶׁתִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ מִכֹּל מְקוֹם הַקְּדִים לְפִסּוֹק דְּשַׁבִּיתָת הָאָרֶץ וְלֹא לְבַחְרִישׁ תִּשְׁבֹּת!
2. אֵיךְ נִפְרַנְס מֵה שֶׁכָּתַב הֶרְמִב"ם בְּדֶרֶךְ כֹּלְלִי שֶׁהַעוֹשָׂה מְלֹאכָה בִּיטֵל הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה וְלֹא בְּעַל הַשְּׂדֵה?

3. וגם נראה שאין לדמות שביתת בהמתו, דוודאי שרק סניף ממצוות עשה דשביתה בשבת, לשתי פנים במצות השביתה בשמיטה, דאין זה רק סניף אלא הוראה כללית לכלל המצווה. ואם יש להבחין בין חריש לשאר עבודות זה ודאי שיש לכתוב ולא לסתום.

4. גם מה שלא מצינו ברמב"ם שכתב איסור השכרת שדהו לנוכרי בשביעית, כמו שכתב לכהאי גוונא בשביתת בהמתו בשבת (פרק כ הלכה ג) קשה להנ"ל.

המנחת חינוך במצווה קיב כתב בפשיטות דהמצווה אחפצא קאי, וממש כדין בהמתו בשבת, ובסוף כתב: "וקצת צריך עיון שלא מצאנו בר"מ דין זה מפורש, אך ודאי הלכה היא באין חולק". וגם דבריו תמוהים בכלל הנ"ל.

3. דעת שבת הארץ

הרב מדייק מלשון הרמב"ם בפרטי המצוות שתלה השביתה בארץ, וכתב דמזה נראה כרש"ל ומנחת חינוך, ויתירה מזו נראה דלא רק שיש איסור תורה בזה שגוי עובד אלא גם אסור להניחם, ויש לומר עוד שהמצווה כללית היא, ולא דווקא על בעל השדה, אלא המצווה נתונה ומוטלת לכלל ישראל.

אבל אחר כך הביא כמה ראיות שאי אפשר לומר כן:

1. משנה בפרק ג משנה ג שמחזיקין ידי נוכרים בעבודתם, ובירושלמי איתא דאמרין לו: חריש בה טבאות וכו'. וקשה איך מותר לחזק ידי נוכרי במה שאנו עוברים איסור על ידו?

2. ברמב"ם פרק ד הלכה כט פסק שנוכרי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית הפירות מותרים, שלא גזרו בספיחים אלא מפני עוברי עבירה "והנוכרים אינם מצווים על השביעית, כדי שנגזור עליהם". ואם נאמר שאנו מצווים על שביעית הארץ גם בגוי, היה ראוי שנגזור כדי שניצל ממכשול בעבודתם.

ודברי הרמב"ם מפורשים בירושלמי (דמאי פרק ד הלכה כט) גבי מינים המנויים שם שבשביעית הרי הם היתר ובשאר שנים הרי הם דמאי. ושאלו מדוע בשביעית לא יהיו שביעית? וענו: בשביעית ישראל משמיטין וגוי פטור. ובפשטות רצו לומר דפטור מכל דין שביעית.

3. כך הוא פשט לשון התורה דבגלות "הארץ... ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם". ומשמע שאף שמצויים גויים בארץ מקרי שהארץ שובתת.

4. ממה שכתב "ושבתה הארץ" יש לפרש דקאי אדסמיך ליה, שמפרש מה היא השביתה: "שדך לא תזרע וכו'". וכן משמע בירושלמי (כלאיים פרק ח הלכה א): "ושבתה הארץ שבת לה' - לעניין לא תעשה שבו". ויש להבין דמי אשר מצווה בלא תעשה הוא שגורם לאי שביתה בעשה.

אמנם לפי זה צריך ביאור לשון הרמב"ם הנ"ל "שתשבות הארץ", אף אם אתי שפיר בזה לשונו בהלכה ובספר המצוות שכתב "לשבות מעבודת הארץ".

ע"כ מפרש הרב שצורת המצווה היא כך: באמת ביסוד המצווה השביתה מוסבת על גוף הארץ, אך אין המצווה מתבטלת אלא בעבודת בר חיובא, אבל כאשר גוי שאינו מצווה עובדה, הרי זה כמעשה קוף בעלמא וכעין שנעבדת על ידי כוח מכוחות הטבע.

אם כן בציור המופשט נקט הרמב"ם ליסוד המצווה: בשביתה הארץ, אבל בהלכה בפועל המצווה היא אקרקפתא דגברא לשבות. אמנם בעבודת בר חיובא הביטול אינו רק מצידו של ישראל אלא גם במה שהארץ אינה שובתת.

הרב מדייק כן גם מתוספות בעבודה זרה דף טו עמוד ב, שדייק לכתוב שיש בה איסור תורה כשעובד בה ישראל, וכתב דגם רש"י שם שכתב דזה נלמד מפסוק ד"שנת שבתון יהיה לארץ" מודה לזה, כיוון שאנו מצווים שלא לבטל את הארץ משביתה.

וכן דייק לשון החינוך שכתב כעין לשון רמב"ם: "לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית", וקאי אגברא. ובנוכרים ליכא איסור.

עוד מדייק הרב בלשון הרמב"ם שהביא שני פסוקים, גם "בחריש ובקציר תשבות" וגם "ושבתה הארץ", ואם "תשבות" היינו אגברא ו"שבתה" היינו אחפצא היה צריך למנות המצוות כשתים נפרדות.

ומדוע כתב "ונכפל העניין" ומשמע דהכל עניין אחד הוא? אלא על כורחך דהכל עניין אחד והוא שביתה המוטלת על ישראל.

אכן כותב הרב שיש לדחות, שכיוון שבכלל ושבתה אפשר שנכלל גם הגברא וגם החפצא על כן כתב דהוא עניין אחד.

אבל יש לדחות זאת:

א. אם כן ביסוד המצווה היה צריך למנות את הפסוק דשבתה הארץ ולא את בחריש וכו' תשבות.

ב. אם כן בעבודת ישראל היינו צריכים לומר שמבטל שתי מצוות, גם שביתת עצמו וגם שביתת הארץ מצד הקרקע, ואם כן גם גוי בכלל, ועל כורחך דאין זה כך. ועדיין צריך ביאור מהי עמדת הרב בעבודת ישראל, האם יש איסור מצד הקרקע שנעבדת ואף הבעלים עוברים בעשה?

לכאורה ממה שמחלק הרב בין עבודת גוי לעבודת ישראל משמע כן, וכן ממה שכתב שבעבודת ישראל צורת העבירה היא גם במה שהוא עובד וגם במה שהארץ אינה שובתת. וכך משמע ממה שכתב בסוף הדברים (עמוד צב) דמה שאמרו בעבודה זרה דף טו עמוד ב דאדם מצווה על שביתת שדהו היינו כשישראל עובד וכמו שכתבו התוספות שם.

וכך הבינו הגרשז"א במעדני ארץ יג - יד, עיין שם. [וכך היא לכאורה גם דעת האדר"ת והרי"צ הלוי בס"ס הוראת שעה, עיין שם בעמוד צח, קטז"קז, קכא"קכב]. אכן לכאורה אין הדבר יכול להאמר כלל, דהא הרמב"ם דבריו ברור מיללו כשעובדה ישראל הוא העובר ולא בעל השדה! (והרב לא אמרה רק מדעתו או בדעת התוספות אלא בדעת הרמב"ם).

ע"כ צריך לומר דבאמת כוונת הרב שרק העובד הישראל עובר, ומה שכתב שהעבירה היא גם במה שאין הארץ שובתת, היינו שהעובד נתבע על שני פנים: במה שלא שבת ובמה שביטל שביתת הארץ, וזהו דק אך נבדק.

ונראה דיש לדקדק כן בדבריו שכתב: "שהמצוות עשה בפועל היא אקרקפתא דגברא, לשבות מעבודת הארץ, אלא כשהוא עובר, צורת העבירה היא... לא רק מה שהוא עובד את הארץ, אלא גם מה שהארץ אינה שובתת".

וחזינן דדייק לכתוב דהמצוות עשה בפועל היא אקרקפתא דגברא, אמנם כשהגברא עובר בעצמו "צורת העבירה היא", דהיינו שם העבירה ומהותה בשתי פנים וכו'.

וכן הכריע על כל פנים במעדני ארץ שם בדעת הרמב"ם אחרי אשר הסכים עם יסוד דברי הרב בהסבר המצוות עשה.

[ובדעת הרי"צ הלוי והאדר"ת זצ"ל, שכתבנו לעיל דנראה מהם שסבירא להו שיש איסור עשה דשביתת הארץ בשעובדה ישראל, נראה דגם הם סבירא להו באמת כמו שכתבנו בדעת הרב קוק זצ"ל, שלהלכה ודאי שאין הבעלים עוברים בעשה בעבודת ישראל אחר, אלא דמכל מקום מהגמרא בעבודה זרה משמע דיש מחויבות שלא לגרום עבודת ארץ הקודש על ידי ישראל אחר בשביעית, ועל כן לא שריגן ליתן לו אלא בדיש לתלות, ולא שרצו לומר שבנתן לו ועבד יעבור הבעלים ונגד הרמב"ם].

ומצאתי שכתב כן הרי"צ הלוי שם בעמוד קיב, דאחרי שהביא לתוספות בעבודה זרה שם כתב: "ואיסור מכירה מצד עצמה לא שייך לאסור אלא בישראל החשוד לעבוד בשביעית (ולא בגוי), דאף על פי שמכר ויצא וזשדה מרשות הישראל לגמרי, והלוקח העובד בשביעית עובר על חשבון עצמו, ולא על חשבון המוכר, מכל מקום כיוון שעל כל פנים... אחר שהלוקח גם כן הוא מצווה על שביתת שדהו וכשורע בו יש בו איסור דאורייתא... אם כן הישראל המוכר הוא הגורם שהארץ לא ישבות, אם לא תתלינן להיתרא. מה שאין כן כשמוכר לנוכרי הרי יצא מרשות הישראל לגמרי, ושוב לא נתחייבה הארץ בשביתה, דבעודן בידו יש קניין וכו'".

ובדף קכב שם כתב האדר"ת שדעתם שווה בעניין מה ששביתת הארץ רק לישראל הוא ולא לעובד כוכבים, ואין הגמרא בעבודה זרה סותרת לדברי המבי"ט והמהרי"ט ודלא כמנחת חינוך. ואין צריך לומר אם כן דהאדר"ת יחלוק בזה, ובפרט שהוא כנגד הרמב"ם.

והוא ממש כדברי המעדני ארץ עצמו, שמהעשה ד"שבתה" ומפשט הגמרא בעבודה זרה דאדם מצווה על שביתת שדהו למד שאסור גם לגרום לעבודת הארץ על ידי אחר (שם יג סעיף קטן ח וסעיף קטן יג).

במסקנה:

אף שיש לכאורה פנים לומר דדעת הרב שאף שאין ביטול מצוות עשה דשביתה בעבודת גוי, אבל בעבודתו של ישראל יש ביטול ואף הבעלים עובר בעשה, מכל מקום נראה עיקר דאף בעבודת ישראל רק העובד עוגר, ומכל מקום כיוון שהעשה בלשון כללי נאמר ואגוף הקרקע מוסב יש להבין מכאן שהעובד מבטל גם שביתתו וגם שביתת הארץ (וגם שאסור לגרום מניעת שביתת הארץ).

ביאור הקשיים בדעת הרמב"ם מעתה:

1. באמת יסוד המצווה של שביתת הארץ מחמת קדושתה ורצון הקב"ה שלא תעבד בשנת השבע (וכעין שכתב הכוזרי במאמר שני) וזהו לשון הרמב"ם "שתשבות הארץ", אמנם בפועל האיסור הוא בביטול השביתה על ידי בר חיובא, ולא על ידי כוח מכוחות הטבע או גוי.

אמנם יש בזה הוראה גם כן שהמבטל שביתת השמיטה מבטל גם את שביתת עצמו וגם את שביתת הארץ, שבשניהם היה הרצון האלוקי שישבתו. עוד אפשר שיש בזה הוראה שאסור לגרום לביטול שביתת הארץ אמילו בלא שהוא מבטל שביתת עצמו, וכדוגמת מכירה לישראל חשוד בדליכא למיתלי, וכפשט הגמרא בעבודה

זרה דף טו עמוד ב.

2. נראה שהסמ"ג תפס כעיקר את ביטול שביתת הארץ כיסוד המצווה, אבל הרמב"ם והחינוך תפסו כעיקר את הגברא כמצווה בזה.

ולדעת הסמ"ג אפשרי דכן הוא אף בגוי או בקליטה וכדומה.

3. אלמלא היה מביא הרמב"ם לפסוק דבחריש תשבות, היה אפשר לחשוב שיסוד המצווה בשביתת הקרקע ולא בעבודת הגברא על כן נקט נמי פסוק זה (אף שבפשוטו מיירי בשבת). גם להימנע מפסוק דשבתה הארץ לא רצה כיוון שבאמת שורש המצווה מחמת קדושת הארץ והרצון שתשבות ושתי פנים אלו משמשות במצווה.

ומה שכתב שנכפל הציווי רוצה לומר שאין זה כשתי מצוות עשה נפרדות אלא שתי הפנים כאחד במצווה אחת.

4. אף דיש באמת הסוברים דגם בשמיטה יש באמת ללמוד דשדך ממעט שדך ולא של אחר, וכדוגמת כלאיים (דבשדה אחר אסור רק מדרבנן, ובסומך שרו לגמרי), ועל כן נשאר הגר"פ בצריך עיון על הרמב"ם (עשה סא בעמוד 526) וכן כתב הרב פראנק דלא תעשה מלמד על העשה שאינו בשדה אחר (הובאו דבריו בספר תורת הארץ פרק ז אות יח שכתב כן בתירוץ א, דאילו בתירוץ אחר כתב דרק עשה יש ולא לאו).

הרמב"ם מכל מקום ודאי דלא סבירא ליה כן, ונכתבו בזה שני תירוצים:

א. יש להקיש הלאו והעשה זה לזה, ולחומרא מקשינן, דבין בשדהו ובין בשדה אחר ישנם כמו העשה שלא נאמר בו חילוק דשדך.

ב. יש מקום לומר דלא שייך בכהאי גוונא להקיש, כיוון שנאמרו העשה והלאו במקום אחד בעניין אחד, וצריך לומר שיש בעשה יותר מהלאו.

אמנם מצינו בתורת כהנים שדרשו "שדך - עד שיהא כל אחד ואחד מכיר שדהו" והיינו רק אחרי כיבוש וחלוקה. וצריך לומר אם כן דכך היה קבלה בידם לדרוש הפסוקים בכלאיים בעניין אחר ובשביעית בעניין אחר. (כל זה בתורת הארץ פרק ז יח"כב).

אמנם לפי המתבאר לעיל יש לומר טעם לשבח ולצרף שני התירוצים לאחד, שכיוון ששורש המצווה בקדושת הארץ, שהרצון הוא בשביתתה, שוב אין כלל מקום לדרוש ולחלק דבשדה אחר לא יהא אסור. מה שאין כן בכלאיים שיותר עיקר מה שהוא גורם כלאיים ולא דווקא מחמת קדושת הארץ הכללית, אם כן דרשינן שדך ולא אחר.

5. הרמב"ם באמת לא פסק איסור השכרה לנוכרי כיוון דאינו אסור, שרק בעבודת ישראל בה מתחללת קדושתה, מה שאין כן בבהמתו בשבת.

ד. בירור שיטת תוספות רי"ד והמבי"ט

1. שאלות

- א. סגנון דבריו של תוספות רי"ד תמוה מאוד, דעיקר דבריו טובים והולכים בדפשיטות דאין חיוב על שביתת הקרקע גופא, אלא שחובת השביתה היא על הגברא, ובסיום דבריו בדרך קצרה סותר כל מה שנאמר קודם לכן, ואינו מדגיש כלל שבזה חוזר מכל האמור, וכמדומה שאין זה כיל סגנונם של הראשונים.
- ב. המבי"ט שהביא לתוספות רי"ד, אינו מדגיש כלל שיסוד תפיסתו של התוספות רי"ד מנוגד לעיקר תפיסתו של המבי"ט, שחובת שביתת הקרקע הינה רק על הגברא. גם בנו המהרי"ט לא הזכיר מזה דבר.
- ג. המבי"ט בהתייחסותו לתוספות רי"ד שאסר להשכיר לגוי כותב בפשטות דנראה שדווקא בשנת שביעית עצמה או לפני כן לצורך שביעית אסור, אבל בהבלעת כמה שנים מותר, שאפשר שלא יעבוד בשביעית. צריך עיון איך רוצה לחדש חידוש גדול כזה מדיוק קלוש שכתב תוספות רי"ד "בשביעית", והרי ברור שעיקר כוונת תוספות רי"ד רק להשמיע איסור השכרה לגוי בשביעית, ואינו מתכוון כלל לדייק בדבריו לעניין הבלעה, ואדרבה מפשיטות דבריו שהאיסור על גוף שביתת הקרקע משמע בהיפך!
- ד. אם נאמר דבאמת דעת תוספות רי"ד כמו שסיים, שיש איסור להשכיר והיינו מטעם שביתת הארץ, וגם המבי"ט והמהרי"ט הסכימו לזה רק דשרו מכל מקום בהבלעה ואעפ"כ, זה מוקשה מאוד:

  1. נהי דהבלעה מתקנת לשכר שביעית כמו שכר שנת, מכל מקום לעניין שביתת הארץ איך מותר להכניס עצמו בספק איסור עשה? ואף שכתבו דשביעית בזמן הזה דרבנן, מכל מקום גם ספק דרבנן אין עושים בידיים לכתחילהו
  2. ואף שנתרץ דאין זה כעשיית ספק לכתחילה, כיוון שעדיין לא הגיע זמן האיסור, מכל מקום מה יועיל אם באמת יעבדו הגוי בשביעית? ואין לומר דאז ימחה בו, דאם כן בשביל מה כל עניין ההבלעה, וגם שקרוב לוודאי שכך יהיה וזה נראה דבר בטל!

- ה. עוד יוקשה לדבריהם: אם סבירא להו דהבלעה שרי מכל מקום, מידי דהוי אכלים לבית שמאי, דאף דסבירא להו דיש איסור שביתת נלים מהתורה מכל מקום שרי

להשכיר לגוי בחמישי כמבואר בשבת דף יט עמוד א (כהרבה ראשונים ודלא בתוספות שם שלבית שמאי אסור גם בחמישי) ולפי זה שרי גם להשכיר בהמה לנוכרים בחמישי, וכן נקטו להלכה ברז"ה (עבודה זרה דף טו עמוד ב) וגם המאירי בסוף פרק קמא דשבת הביא שיטה זו.

אבל הרמב"ן ועוד ראשונים דחו שיטה זו מהלכה, וגם הרז"ה בשבת כתב דנראה להתמיר, והמבי"ט עצמו בתשובותיו אסר השכרת בהמה לגוי בהבלעה, שהרי כתב שם: "וכשמשכיר לגוי בהמתו בשנה שביעית - יזהר בדין שבת".

ו. בשולחן ערוך אורח חיים סימן רמו סעיף ג פסק שאם השאל או השכיר בהמה לגוי על מנת להחזיר קודם השבת ועיכבה הלה אצלו, חייב להפקירה בינו לבין עצמו קודם השבת, כדי להינצל מאיסור תורה, ומסתבר שהוא הדין בנידון דנן. ואם כן איך כתב המבי"ט דאף אם רואה הישראל אחר כך את הגוי עובד בשנת השמיטה לית לן בה?

ז. ואם נאמר דבאמת לא סבירא ליה למבי"ט עשה דשביתת הארץ גופא, כלום נעלמה ממנו סוגיה דעבודה זרה הנ"ל? ותדע שלא נעלמה שהרי דברי תוספות רי"ד שהביא כולם סובבים בביאור סוגיה זו:

2. דעת שכת הארץ

בשבת הארץ פרק א הלכה א, אחרי שהביא לדעת רש"ל ומנחת חינוך שגם בנוכרי שעובד בשדה ישראל עובד הישראל על מצוות עשה דשביתת הארץ וכדין שביתת בהמתו, הביא למהרי"ט ופאת השולחן דשרו להשכיר לנוכרי שדה ישראל בהבלעה, דאין איסור דשביתתה אלא בישראל.

מפשט הדברים עולה דלמד במבי"ט כפשוטו, דליכא עשה דשביתתה, אלא המצוות עשה על הגברא, ובתוספות רי"ד כנראה גם כן ילמד כפשוטו דאיכא עשה אף בשביתת גוי. אמנם ממה שלא ציין לתוספות רי"ד ולא למבי"ט בציונו אפשר דהדברים לא היו ברורים כל צורךם, ועל כן השמיט להני תרי רברבי.

3. דעת תורת הארץ ומעדני ארץ

מכוח כל הקשיים המפורטים לעיל על כרחין צריכים אנו לכאורה לבא לכלל הבנה כי המבי"ט ותוספות רי"ד לא פליגי, אלא שהבנתנו את פשט הסוגיה ופשט דברי התוספות שגויה היא.

פירוש זה כתב באריכות בספר מעדני ארץ סימן יג סעיף קטן ו, וכך נראה במסקנת תורת הארץ בדעת המבי"ט ותוספות רי"ד (סימן ו סעיף קטן מו, אף דלא

סבירא ליה כן) וכן נראה מבין השיטין של דברי החזון איש בסימן יז אות כה שלמד כן בפשיטות בסוגיה, וכתב שכך למד גם התוספות זשם והרמב"ם בפרק א.

מבואר בסוגיה דחשש מכירת בהמה גסה לגוי זהו גזירה אטו שאלה ושכירות, ואז יש חשש שמא יבוא לידי תקלה של שביתת בהמתו. על כן סבירא ליה לרב הונא דרק בכהאי גוונא שהמכשול הוא ודאי חיישינן, אבל היכא דיש לתלות, כגון דלשחיטה זבנה, שרי, ומביא ראיה לדבריו מבית הלל, דשרו להשכיר בהמה לישראל חשוד בשביעית, ועל כורחך דהיינו טעמא כיוון שאין המכשול ודאי בשעת הנתינה.

ורבה הקשה על זה דהתם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, אבל הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת. וכוונת דבריו דבבהמה בשביעית לא חשיב המוכר כמכשיל את הקונה, אלא הקונה הוא שמכשיל את עצמו, דהתורה לא הקפידה על שביתת הבהמה אלא האדם, ואין זה שייך לגוף הפרה שמכר לו. אבל בבהמה בשבת הרי מצווה על שביתת גופא, ועל כן פריך דשמא דהיכא שהעבירה נעשית בגוף הדבר שמוכר לו לא סמכינן אתליה.

אבל אביי השיב דתא שמע משביתת שדהו שביעית, שאף על פי שמצווה על שביתתה כבהמה בשבת מכל מקום סמכינן אתליה. וצריך לומר בטעם הדבר דאינו חשוב כנותן לו גוף האיסור אלא בדבר שכבר חל עליו שם איסור כגון נבילה, טריפה וכוס יין לנזיר, אבל בשביעית אף על פי שכשתיעשה העבירה תיעשה בגוף הדבר, והאיסור מצד שמבטל שביתת הארץ, מכל מקום כשנוון לו אין זה בכלל איסור, ועל כן סמכינן אתליה גם בכהאי גוונא.

אם כן מבואר, דמה שאמרו שאדם מצווה על שביתת שדהו אינו מוכרח כלל שרצונם לומר שעובר על זה בעשה, אלא כוונתם ליתן דוגמא להיכא שהעבירה נעשית בגוף הדבר, ובזה באמת דמיא בהמה בשבת לקרקע בשביעית, שבשניהם העבירה במה שאין הגוף שובת. אבל לא דמו מכל מקום במה שזה ישנו בעשה בכל אופן, וזה אינו בעשה אלא בשנעבד על ידי בר חיובא וכמו שמשמע בתוספות שם. ועל כן מה שכתב תוספות רי"ד דאסור להשכיר לגוי בשביעית, וכמו שהסכים גם המבי"ט, אין זה מטעם דהעשה חייל על בעלי הקרקע, דזה לא שמענו משום מקום, רק רצו לומר דבאמת אדם מצווה על שביתת שדהו שלא לגרום ביטול שביתתה, וכשמשכירה לגוי הרי גורם ישירות לביטול שביתתה, וכאומר לו קום עבוד.

ונמצא אם כן דתוספות רי"ד לא חזר בו כלל מכל מה שכתב ברישא, דבאמת המצוות עשה על הגברא היא, רק משום דאדם מצווה על שביתת שדהו, דבעבודתו בה עובר מחמת שמבטל גוף הארץ משביתתה, אם כן יש עוד חומרא בזה שלא לגרום

עבודת הארץ בשביעית, וזה שייך לדבריו אף בעובד כוכבים (מה שאין כן לתוספות ורמב"ם דסבירא להו דזהו רק בן חיובא), וזהו אם כן היתה הבלעה, דמשכיר לו קודם שביעית ואין זה ברור שיעבוד לא חשוב גרם עבודת הארץ. וזהו שלמד המבי"ט ברי"ד ולא סתם מדיוק קלוש:

נמצא אם כן, דרק בשולח גוי לעבוד בשדהו וכדומה עובר הישראל, דמכלל העשה שלא לגרום לעבודת הארץ, אבל בגוי שעובד מאליו אין כאן לא מחויבות מניעה ולא עשה גם לתוספות רי"ד. (וכך יש לפרש גם בדברי רש"ל בבבא מציעא דף צ עמוד א.)

ויש לדייק עוד: לדעת תורת הארץ באמת עובר בעשה בשליחת גוי וגרימה ישירה, אך לדעת המעדני ארץ אין זה אלא מכלל המצווה בהוראתה הכללית, אך כמדבריהם ולא שעובר בעשה גם בגרם עבודה; וכן משמע מדברי חזון איש בסימן יז שם. (ויש ליישב כן גם דבריו בסוף סימן כא.)

4. אפשרות נוספת בהכנת תוספות רי"ד והמבי"ט

בניגוד לאפשרות הקודמת בה הסקנו שלמעשה אין כאן מחלוקת קוטבית כלל בין הראשונים השונים, דאפשר שאף לרי"ד אין עשה כלל בעבודת אחר בשדהו אף על פי שמצווה שלא לגרום עבודתה. הנה לכאורה פשט דבריו ודברי הגמרא מורים דמי ממש לבהמתו בשבת, וכהתם גם הכא איכא עשה בעבודתה על ידי אחר.

כעין זה מצינו לבית שמאי גבי שביתת כלים בשבת, אך שם משמע מרי"ף ורמב"ם ועוד, דהברייתא בדף יט עמוד א בשבת דברביעי וחמישי מותר להשכיר כלים לגוי לשיטת בית שמאי אזלא, ועל כן השמיטה מהלכה, דלדין לא צריכא. וכן משמע גם במאירי וברו"ה דאפשר שאליבא דבית שמאי שרי להשכיר כלים לגוי ביום חמישי ורביעי.

וצריך לומר דהטעם הוא דשאני שביתת בהמה מכלים, דדווקא בבעל חיים החמירו חז"ל שיראה שוודאי תגוח בשבת, מה שאין כן כלים לא החמירו כל כך.

ואם כן בשביתת שדהו יש מקום לומר דמי טפי לשביתת כלים דבית שמאי, וקודם השביעית לא גזרו כלל על מסירת קרקעו לגוי בהבלעה. (ואף שרמ"א תפס כעיקר דלא כרי"ף ורמב"ם, אלא כרוב הפוסקים, שלבית שמאי אסור אף ברביעי וחמישי, מכל מקום בזמן הזה דדרבנן יש לסמוך אמקילים בעניין זה.)

כל זה כתב במעדני ארץ שם סעיף קטן יב וסעיף קטן יג. אך בכרם ציון שביעית כתב הרב חיים שרגא פייבל פראנק (עמוד לד) הוסיף בזה טעם לשבת ובשינוי קצת.

דווקא בבהמה בשבת דכתיב למען ינוח הוזהרנו למנועה מעשות מלאכה מכל מקום וגם מעצמה, ועל כן לא יהני לזה דין הבלעה (וכמו שהעיר המבי"ט עצמו בתשובותיו). מה שאין כן בשביעית, על כרחין לא הוזהרנו מעבודה הנעשית מאליה, שהרי כל הארץ מצמיחה אילנות וספיחין, אם כן הכי נמי יש להבין דעשה דשבתה, אף שהוא גם כן כשאתר עובד, מכל מקום זהו דווקא בגורם לגוי אי נמי בישראל העובד בשביעית, אבל קודם שביעית, אין זה חשוב כגורם מטעם דקודם שביעית אין אנו מצווין על זה כלל וכהוי ממילא.

כיוצא בזה כתב בפשיטות הרב זילבר בספרו "הלכות שביעית" בסוף ביאור הלכה הראשון שם דקודם שביעית אינו מוזהר על זה, וכן אין צריך לעשות מעשה לביטול הגורם לבטל שביתת הארץ, כמו דאין צריך למנוע לנטוע לפני שביעית, וכן בשביעית אין צריך לעקור, ובשביל זה צריך להיות בהבלעה וכו', עיין שם.

ה. דעת החזון איש

בסימן יז אות כה:

בתחילה דן החזון איש לומר שאין לחוש לקליטה בשביעית משום שביתת הארץ, דזהו דווקא בעובד בה ועושה פעולה האסורה, דהא לא אסרה תורה אלא אבות ולא שאר תולדות אבל דבר דאתי ממילא גרוע אף מתולדות ושרי לגמרי. אמנם לבסוף כתב דמיהו יש לומר דנהי דצמיחה וגידול מותר בדאתי ממילא (דהא אין צריך לעקור ספיחין ואילנות), מכל מקום יש לומר דקליטתו הוא זריעה ממש ואסור.

אחר כך הביא דמתוספות בסוגיה בעבודה זרה משמע דאיסור השביתה מוסב על הגברא, דהעובד בה עובר, וזהו דווקא בישראל, אבל כשגוי עובד בשכירות אין הישראל עובר משום שביתה, וכן משמע ברמב"ם דהעובד בה עובר בעשה ולא הבעלים. (והדימוי בסוגיה שם לשביתה בהמתו בשבת אינו ממש דכהתם גם כאן שהבעלים עובר, אלא כהתם שהעבירה נעשית בגוף החפצא ובה זה תלוי ואסור ליתן חפצא כזו לאחר שיעבור עליה - ובישראל מיירי).

אמנם בתוספות ר"א שם מבואר דמצווה על שביתה שדהו ממש וכן הוא בריטב"א שם. אך הקשה לדבריהם דאם כן למאן דאמר תולדות דאורייתא מדוע אינו חייב לעקור אילנות וספיחין, אלא דעל כורחך שאין זה ממש כשביתה בהמתו, והחויב הוא רק שתהא הארץ שובתת ממלאכת אדם בה.

ואם כן למסקנה נראה דקים ליה כרמב"ם ותוספות דהמצוות עשה מוסכת על הגברא ואין הבעלים עוברים בעבודת אחר, ואין המצווה אגוף הקרקע. ואם כן אף אי

נימא דקליטה היא ממש זריעה מכל מקום כיוון שמעשה הגברא בזמן היתר נעשה אין איסור כלל בקליטה דממילא. ואפילו לדברי תוספות ר"א וריטב"א, דמשמע שהאיסור אגוף הקרקע ממש, מכל מקום היכיח החזון איש דאי אפשר כלל לומר כן לגמרי אלא שהאיסור הוא דווקא בעבודת אדם (ישראל או גוי) בה. אבל קליטה ממילא הוי. [ולשיטת רמב"ם ותוספות מנ: שאמרו ישראל הן לא גזרע וכו' היינו מדשכירות פועלים גויים קשה, וגם שלא היו ביניהם אלא עבדים.

בסימן כב אות ה:

גם בסימן זה כתב כנ"ל, ולשונו "שכיוון שלא נזכר בגמרא ופוסקים לאסור אין לנו לחדש איסורים". ורצונו לומר אפילו לפי מה שכתב בסימן יז סעיף קטן כו דאולי יש לדון כן מדין תוספת שביעית שמצינו חומרא בג' ימים שקודם ראש השנה דשאנו משאר שלשים יום. וכתב על זה דכל זה אינו משום קליטה, אלא נספח מדיני תוספת שביעית שאינה נוהגת היום.

על כן מסיק דהאידינא נוטעים אילן סרק וזורעים עד ראש השנה (כיוון דלא שייך בו מונים), וגם מרכיבין (על גבי זקנה) כיוון שאין מונין מההרכבה, וגם מבריכין בשלא פסקה מן האב.

בסימן כא סוף אות יז:

אמנם בסימן כא בסוף סעיף קטן יז כתב ד"כל העבודה האסורה אסור לפועל לעשות והעבירה על העובר", אך מיד אחר כך הוסיף: "וגם בעל הבית עובר בשביתת שדהו". וסוף דבריו צריך עיון גדול, דהוא בסתירה לכל מה שכתב לעיל, ודוחק לומר דכתב זאת לחומרא כשיטת ר"א וריטב"א.

אמנם הרב זילבר שליט"א בספרו בסוף ביאור הלכה הראשון כותב לתרץ כן דזהו לשיטת ר"א וריטב"א, אבל מוסיף הוא שם הסבר אחר אף אם לא נימא כשיטת הר"א וריטב"א.

וזהו תורף דבריו: אף אם אמנם דעיקר המצווה אגברא רמיא, ועל כן בגוי שעבד אינו עובר, מכל מקום מודה מיהת שקדושת הארץ מתחללת בעבודת ישראל בה, דכיוון שישנו בלאו והוי בר חיובא, אף קדושת הארץ מצד העשה שבה נפגמת בזה. וזהו שכתב בנידון דגן שאף בעל השדה עובר בשביתת שדהו בעבודת פועל יהודי. [אמנם כתב שאינו אחראי על פירוש זה בחזון איש, אך ההכרח לפרש כך ניכר, וגם כבר הראינו לעיל שכך כתב הרי"ז הלוי בס"ס הוראת שעה וכן דעת הראי"ה בקונטרס אחרון בשבת הארץ סימן א.]

דעת החזון איש בסיכום:

בעניין קליטה ועבודת גוי נראה ברור דמסקנת החזון איש כתוספות בעבודה זרה ורמב"ם שאין הבעלים עובר בשביתת שדהו בזה, כיוון שלא הוי העשה אגוף הקרקע אלא אגברא רמיא. ועל כן בגוי לא שייכא, ובקליטה זיהוא ממילא והמעשה בהיתר נעשה שרי.

אמנם ממה שכתב בסוף סימן כא משמע לכאורה דמכל מקום אית ליה דגם בעל השדה עובר בשביתת שדהו בעבודת ישראל אחר, ואם כן צריך לומר דהעשה שייך גם לגברא וגם לגוף הארץ לעניין עבודת ישראל בה.

אבל מכל מקום נראה דמפשיטות דבריו בסימן יז אין להבין דממש איכא בעשה בעבודת אחר, אלא רוצה לומר דאדם מצווה על שגיתת שדהו, דמכלל המצווה לשמור שלא תעבד בשביעית, ומה שכתב: "וגם בעה"ב עובר בשביתת שדהו" אינו רוצה לומר שעובר בעשה אלא שעובר על הציווי למנוע עבודת שדהו, שלא לגרום לעבודתה, וכהסבר המעדני ארץ לעיל בסימן יג וכמו שכתב הרי"ז הלוי בס"ס הוראת שעה.

שוב ראיתי שכמעט מבואר כן ממש בביאור הלכה בהלכות שביעית בסוף סימן ד, דדין ושבתה הארץ הוא על כללות ישראל ולא על הבעלים, דהיינו "דדין ושבתה הארץ הוא על הארץ ולא על הבעלים" כמו שכתב שם. ונראה דכיוון בזה לשונו של החזון איש בסימן יז בהבנת הרמב"ם שכתב כן, והיינו מדכתב בפרטי המצוות דמפסוק "ושבתה הארץ" ילפינן שהמצווה שתשבות הארץ, ואם כן לבד ממה שעובר העובד עוד מוזהר הבעלים לשמור על שביתתה של ארץ ישראל, אבל לא דקאי בעשה.

ו. סיכום

1. שיטות הפוסקים והכרעת הראי"ה והחזון איש

מפשטות הגמרא בעבודה זרה וכפי הנראה מתוספות רי"ד ורש"ל ומנחת חינוך דמיא מצוות עשה דשביתת הארץ בשביעית לשביתת בהמתו בשבת, ועובר בעשה הבעלים גם בעבודת אחר אפילו הוא גוי. אבל מהתוספות שם נראה דדווקא בישראל שהוא בר חיובא מתחללת שביתת הארץ ואם כן הסוגייה בעבודה זרה אפשר להעמיד דבעבודת ישראל עובר הבעלים בעשה. וכפי הנראה נ"ך למדו המבי"ט והמהרי"ט.

אמנם מהרמב"ם נראה דרק העובד עובר בעשה ולא הבעלים. ולפיכך צריך לומר דמה שאמרו בסוגיה דאדם מוזהר על שביתת שדהו, היינו דכיוון דשורש המצווה

בשבתת הארץ וכלשונו בפרטי המצוות, אם כן מכלל המצווה חובת השמירה שלא תתחלל שבתת הקרקע, ואפשר אף דהיא חובת הכלל ולא דווקא הבעלים, אבל לא דאיכא ממש עשה שעוברים עליו בעבודת אחר.

אכן מעתה אפשר לומר דאף תוספות רי"ד ורש"ל לא פליגי על הגדרה זו במצווה, דהא לא אמרו בשום מקום דאיכא עשה, אלא דאסור ליתנה לגוי שיעבוד בה בשביעית, דזהו מכלל חובתו שתשבות שדהו, ולא דמי ממש לשבתת בהמתו בשבת. ויובן בזה מה שהמבי"ט והמהרי"ט הביאו לתוספות רי"ד ולא חשו למה שכתב בהגדרת המצווה כיוון דבהבלעה היא, וקודם השמיטה אין חובה הנ"ל, או משום דלא מקרי גרם ביטול, או משום דליכא חובה קודם השמיטה.

כך מבואר במעדני ארץ דסבירא ליה דעיקר, וכך מבואר בס"ס הוראת שעה דהיא דעת הרי"צ הלוי. כך נראה דלמד הרא"ה בספר שבת הארץ בקונטרס אחרון, וכך משמע בחזון איש בסימן יז ובסוף סימן כא.

אמנם בספר תורת הארץ למד בתוספות רי"ד ובמבי"ט דבגורם ישירות לביטול השבתתה חייב בעשה אף בגוי, ובספר ציץ הקודש סימן טז אות טז למד ברי"ד דאף בגוי שבא מעצמו עובר עליו בעשה, וכן סובר הנחפה בכסף (יורה דעה סימן ד) דאפילו בהבלעה אסור משום שבתת שדהו, וכך לומד המנחת חינוך בכמה מקומות, דאיכא עשה מכל מקום אפילו על ידי גוי.

אם כן לכאורה אין הדבר מוכרע. אבל כיוון ששביעית בזמן הזה דרבנן יש לומר דיש להכריע הלכה למעשה כדעת המקלים, ובפרט דהם גדולי האחרונים אשר מימיהם אנו שותים, וכל שכן שכך נראה בבירור מדברי הרמב"ם.

[ובישראל העובד עוד יש סברה להקל, דכיוון שהוא בר חיובא והשכירה לו קודם השמיטה אין לו לדאוג כלל לשבתתה, ולא דמי למשכיר בהמה לגוי שבהגיע שבת צריך להפקירה, דכיוון שאינו בר חיובא צריך הוא לראות שלא יעבוד בה. אי נמי בישראל ואף בגוי לא יעזור כלל הפקרו, שמכל מקום תתחלל השביעית אם יעבוד בה. וכן כתב במעדני ארץ יג, יד.]

2. תשובות לשאלות הנוגעות הלכה למעשה

1. המשכיר בית עם גינה:

אם יש סברה שקולה לתלות שלא יעבוד הרי מסקנת הסוגיה בעבודה זרה דתלינן להיתרא וכבית הלל דשרו למכור שדה ניר לחשוד בשביעית.

ובעלמא דאין כל כך לתלות אם כן:

בשביעית עצמה - אף לגוי הרי זה גרם לביטול שביתת הארץ, ולכל הפוסקים איכא בזה לכל הפחות שבות מדרבנן כאמירה לנוכרי. וכל שכן כשהוא לישראל חשוד. ואפשר שהוא מדאורייתא ונכלל בחובתו לשביתת שדהו (תוספות רי"ד והמבי"ט וכן נראה ברמב"ם), ואפשר דאף עובר עליו בעשה ואפילו בגוי (תורת הארץ וציץ הקודש במבי"ט, ושבת הארץ ברש"ל, ומנחת חינוך).

קודם שביעית - יש האוסרים וסוברים דגם כן קאי בעשה ואף בעבודת גוי (מנחת חינוך, ונחפה בכסף), ויש המצריכים הבלעה ניכרת וגם תליה שיוביר (תורת הארץ בדעת המבי"ט), ויש המתירים בכל אופן בהבלעה קודם שביעית (המבי"ט והמהרי"ט כהבנת המעדני ארץ), וכן נראה עיקר באחרונים (חזון איש ושבת הארץ).

2. קליטה בשביעית:

יש הסוברים כדבר פשוט דמכלל שביתת הארץ גם שלא יורע על מנת שיקלוט בשביעית, וזהו אף בזמן הזה דליכא תוספת שביעית (גרי"פ בספר המצוות לרס"ג, מנחת חינוך במצווה רצח ובמצווה שכו הסתפק, ואגלי טל בזורע אות ח וכן נראה מספר תורת הארץ סימן ו, יג, יד ושבת הארץ ג, יא). ויש הסוברים דשביתת הארץ היינו דווקא מעבודת אדם בה, ולא בדבר דאתי ממילא, אף אם זה כהמשך למלאכת זורע מכל מקום המלאכה היתה בזמן היתר (חזון איש בסימן יז אות כה ובסימן כב אות ה ויתכן שכך יש ללמוד מדברי שבת הארץ בקונטרס אחרון).

שוב ראיתי שבהר צבי (מובא בכרם ציון שביעיות עמוד עט) מסיק שבהשרשה לייכא כלל איסור תורה, דאין איסור לאו ועשה אלא במה שאסרה תורה בפירוש, וכצד השני דספק המנחת חינוך במצווה שכו.

3. ליקט קודם שירוש:

לעניין האם יש תועלת בליקט אחר זריעה קודם שירוש שלדעת הרבה פוסקים לא מהני בשבת, דעבירת הזריעה היתה בפועל מיד בזריעונו, יש להבין דבשביעית אפילו אם עובר על הלאו מיד הנה על העשה ודאי דלא, כל זמן שלא השריש, דדווקא אז בוטלה הארץ משביתתה.

יש הסוברים דאף על הלאו לא יעבור כל זמן שלא השריש, דהוא תלוי ועומד כיוון דיסוד כל האיסורים בשביעית בין הלאו ובין העשה זהו שביתת הארץ. (אגלי טל זורע אות ח. אבל במנחת חינוך מצווה רצח נראה דלגבי הלאו דלא תזרע עובר מיד כמו בשבת.)

4. מי שעבדו בקרקעו שלא בידיעתו או שלא ברצונו:

בבא אחר ועובד בשדהו סתם הנה על פי הגמרא בעבודה זרה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית בוודאי שמחויב למחות בו ולמנעו מזה. בין אם נפרש לגמרא דרצונה לומר דהבעלים קאי בעשה ובין אם נפרש כמו שמשמע באחרונים דלאו היינו לעשה אלא רק לחיוב השמירה.

אבל בשלא מידיעתו ושלא מרצונו צריך בירור. הראי"ה בקונטרס אחרון סימן א בראש דבריו רצה באמת לטעון כן דאיכא עשה מכל מקום. וכתב דאפשר שהוא עשה כללי לכל ישראל דהא ושבתה הארץ בלשון כללי נאמר. אמנם אחר כך דחה הדברים וכתב שהמצווה היא אקרקפתא דגברא. וראינו לעיל דכך היא מסקנת הרבה אחרונים.

אמנם בספר תורת הארץ סימן ו סעיף קטן כו אף דסבירא ליה דבאמת איכא עשה בעבודת אחר בשדהו אפילו גוי, מכל מקום סובר דאי אפשר לומר דהעשה לכל ישראל, דהתורה אשר דרכיה דרכי נועם לא תחשיב ביטול מצוות עשה לכלל במה שלא שייכא כלל גבייהו למנוע. ומכל מקום נראה מדבריו דבעל השדה עובר מכל מקום, ולכאורה אף באונס אלא אם כן נימא דגם באונס לא יעבור דומיא דכלל ישראל שאנוסים בדבר, ויש לחלק.

בדומה לזה איתא בפירוש האבן עזרא לתורה (ויקרא פרק כה פסוק ב) שכתב: "מצווה על הישראלי שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת... כי הוא ברשותנו", ומשמע מדבריו דהציווי בא מחמת שהוא ברשותנו אבל כאשר אין זה ברשותנו לא שייך לצוותנו ככלל אונסין דפטרה תורה.

גם הגרי"פ בספר המצוות סא כותב דלא שייכא איסור באונס. אמנם עיקר דבריו ומה שרוצה לחדש דאז הותרה גם לעבודתו לעניין העשה שבה תמוהים, עיין שם (עמוד 529 דיבור המתחיל ומלבד).

בסיכום: אף לדעת הסוברים דאיכא עשה על הבעלים מכל מקום מסתבר דבאונס לא שייך הציווי. וכל שכן לדעת הסוברים דאקרקפתא דגברא רמיא לא שייך כלל לדון בה, והרי כך היא מסקנת רוב האחרונים.